

Zappen naar een volgend opwindingsmoment

(1) Druk bezig zijn en een volle agenda hebben, is synoniem aan een succesvol bestaan. Als er op een ochtend nauwelijks mails of telefoontjes binnenkomen, slaat de vertwijfeling toe. Rust en nietsdoen zijn geen inspiratiebronnen, maar de angstaanjagende voorboden van een tot mislukking gedoemd bestaan in de marges van de maatschappij. De hang naar activiteit en de snelheid waarmee technologische ontwikkelingen elkaar opvolgen, geven velen het gevoel de tijd niet bij te kunnen benen.

(2) 'Geen tijd hebben' is een fundamentele ervaring van deze tijd. Het lijkt erop dat we aan het begin van de 21ste eeuw de tijd definitief aan iets buiten onszelf uitbesteed hebben: aan de carrière, het geld, de samenleving en de economische tredmolen van productie en consumptie. We ervaren tijd als iets wat steeds sneller lijkt te gaan en waarvan we steeds minder lijken te hebben. Onze beleving van de tijd is de afgelopen honderd jaar op tamelijk ingrijpende wijze veranderd.

(3) Eeuwenlang bepaalden lokale, meestal op astronomische waarnemingen gebaseerde tijdmetingen ons dagritme. Die leverden een tijdsindeling op die was gebaseerd op zowel de gewoonten van een gemeenschap als de wisseling van de seizoenen en de daaraan verbonden periodisering van zaaien en oogsten. Met het vastleggen van het internationale ijkpunt voor tijdmeting in Greenwich in 1884 werd de nieuwe, internationale kloktijd als het ware over die lokale tijdsindelingen heen gelegd. De industrialisering van de samenleving en de introductie van fabrieksfluiten en prikklokken versterkten die tendens nog meer. In

plaats van in zekere harmonie met de tijd te leven, werden de mensen voortaan geleefd door de klok. Daardoor raakten zij in de loop van de twintigste eeuw verwickeld in een gevecht met de tijd. Sinds de jaren dertig is de werkdruk alleen maar toegenomen.

(4) Het is waar dat tegenover die drukte in de loop van de twintigste eeuw de zwaarbevochten 'vrije tijd' is komen te staan. Maar opmerkelijk genoeg wordt ook deze arbeidsloze tijd in toenemende mate aan een activiteit besteed: verre reizen, survivaltochten of andere 'doe-vakanties' zijn erg populair. Ook de vrije tijd dient blijkbaar maximaal 'gevuuld' te worden. Als er ook maar een moment van verveling dreigt, zappen we snel door naar een volgend opwindingsmoment, alsof 'lege tijd' ons alleen nog angst inboezemt.

(5) Tegelijkertijd ervaren we tijd als iets waarvan we voortdurend te weinig hebben. Hoe meer tijdbesparende machines er komen, hoe minder tijd we voor rust en ontspanning over hebben. Hoe sneller we ons kunnen verplaatsen, hoe minder tijd er is om ergens te verblijven. Hoe groter onze beschikbaarheid via mobiele telefoons, e-mail en internet wordt, hoe minder tijd we voor elkaar hebben. Dat alles geeft mensen de indruk dat tijd een schaarse product is.

(6) Al met al is het kenmerkend voor de moderne samenleving dat de tijd van buitenaf wordt gereguleerd en dat de persoonlijke levenssfeer zich volledig naar die van buitenaf opgelegde tijd gevoegd heeft. Het is niet overdreven te stellen dat de economie de tijd regeert en daarmee ook ieders persoonlijke tijdservaring. De vraag is wat daarvan de gevolgen zijn voor

zowel mensen persoonlijk als voor de maatschappij.

(7) Wie de vele toekomstscenario's die rond de millenniumwisseling geschreven zijn daarop naleest, krijgt niet bepaald een vrolijk beeld van wat ons de komende vijftig jaar te wachten staat. De verwachting is dat de tweedeling in de samenleving zich zal verdiepen, dat de dreiging van terreur zal toenemen en dat de gevolgen van de klimaatverandering steeds drastischer zullen zijn. Onder de bevolking zal de onrust en onzekerheid groeien, omdat de samenleving steeds ingewikkelder wordt en de technologische veranderingen elkaar in steeds hoger tempo opvolgen. Kortom, de algemene ervaring die ons te wachten staat en die we eigenlijk nu al zien, is dat de tijd dringt. Aan de ene kant moeten we snel handelen, willen we de gevolgen van de klimaatveranderingen binnen de perken houden. Aan de andere kant neemt de dwang om meer te produceren en sneller te innoveren om de economie weer vlot te trekken alleen maar toe. Het lijkt alsof we ons aan het begin van de 21ste eeuw in een patstelling bevinden: het klimaat vraagt om minder, de economie om meer. De mens vraagt om vertraging, de samenleving om versnelling.

(8) We zijn al met al behoorlijk ver verwijderd geraakt van de klassieke gedachte dat rust en nietsdoen de grondslagen van een beschaving zijn. Pas in rusttoestand kunnen we tot bezinning en reflectie komen. Pas als we niets doen, opent zich de ruimte van het denken en de creativiteit, verschijnen die zich door geen vooropgesteld doel of economisch nut laten sturen of opjagen.

(9) De ontwikkeling dat tijd een politiek-economische constructie is geworden, heeft volgens de Franse filosoof Alain Badiou ook geleid tot een extreme vorm van individualisme. Hoezeer de wel-

vaart voor de westerse samenlevingen de afgelopen eeuw per hoofd van de bevolking ook is toegenomen, de duistere keerzijde hiervan is ons allen ook bekend: een ongelijke verdeling van de rijkdom en uitputting van de energiebronnen. Op meer existentieel niveau heeft dit individualisme volgens Badiou geleid tot het wegvallen van gemeenschapszin en solidariteit met anderen en hiermee tot een toenemende ervaring van fundamentele eenzaamheid.

(10) Zo meldde het Sociaal en Cultureel Planbureau dat we steeds meer tijd kwijt zijn aan werk en verplichtingen en steeds minder tijd overhouden voor vriendschappen en sociale contacten. Veel jongeren in Amerika hebben alleen nog digitale, al dan niet anonieme contacten op internet. Wat de medische gevolgen hiervan zijn, komt in diverse onderzoeken naar voren: een verontrustende stijging van het aantal depressies, burn-outs, gevallen van ADHD en andere autistische aandoeningen, alsook het massale gebruik van antidepressiva en slaapmiddelen – alleen in Nederland al goed voor ruim twee miljoen recepten per jaar.

(11) Inmiddels groeit bij velen het besef dat we het over een andere boeg moeten gooien. We zullen ons persoonlijke leven en de economie anders moeten inrichten als we willen voorkomen dat we over vijftig jaar geregeerd worden door de economische tijdsdruk. Dat betekent ook dat we op een andere manier over tijd en over tijdbeleving moeten nadenken. De economie is weinig geïnteresseerd in welk pleidooi voor vertraging of onthaasting dan ook. Vertraging en onthaasting zouden ons er maar toe aanzetten om uit de tredmolen van de productie te stappen. Toch is het noodzakelijk dat we aandacht vragen voor een tijd die zich niets aantrekt van verlies- en winstrekeningen om zodoende ruimte te

bieden aan rust en reflectie. We zouden onze intuïtie voor 'de tijd als duur' of onze 'innerlijke tijd' opnieuw moeten ontwikkelen.

190
200
205
210
(12) Hoe nauwgezet we namelijk de afgelopen eeuw ook naar de klok zijn gaan leven, toch ervaren we de tijd nog altijd als iets wat 'uit de maat' kan lopen. Als we ons lang op iets geconcentreerd hebben en daarbij in *flow* zijn geraakt, verbazen we ons erover dat zomaar een hele dag voorbij is gegaan. We lijken de tijd te zijn vergeten, we zijn voor even aan het regime van de klok ontsnapt. Deze tijd bevalt eigenlijk beter dan de strenge chronometer die we om onze pols dragen, want hij jaagt niet op, maar lijkt eerder verkwikkend te werken. Deze andere tijd, die ons de mogelijkheid van reflectie en creativiteit biedt, is de tijd waarin we ondergedompeld worden als we ons vervelen, ons diep concentreren of niets doen. Die andere tijd is ook een tijd die ons ertoe in staat stelt ons te verzetten tegen het steeds dwingender regime van de uniformiteit.

215
(13) Het regime van de economische kloktijd heeft de vervreemding van de mens ten opzichte van zichzelf en zelfs het verlies van zijn vrijheid tot gevolg gehad. Een pleidooi houden voor ont-

220 haasting of consuminderen zonder een fundamentele herziening van onze omgang met de tijd heeft dan ook niet zo veel zin. Het gaat erom onze intuïtie voor die andere tijd weer wakker te roepen. Het gaat dus niet zozeer om een keuze voor de ene of andere tijd. Het gaat erom het precaire evenwicht tussen beide te herstellen, zodat de mens af en toe kan uitrusten en zich niet langer hoeft te blijven overgeven aan de eisen die de economische tijd stelt.

225
230
235
240
245
250
(14) De klok en het hele raderwerk van kapitalisme en economie is een realiteit die niemand kan ontkennen of afschaffen. Maar op het moment dat deze tijdservaring de boventoon gaat voeren en de innerlijke tijd van reflectie en bezinning binnendringt en als het ware van binnenuit opblaast, wordt het gevaarlijk. Dan staat onze vrijheid van denken op het spel. De uitspraak dat 'de ware tijd pas tot leven komt, als de klokken zwijgen'¹⁾, zouden we weer nieuw leven moeten inblazen. We moeten kortom weer leren de tijd te stillen, door bewuster met onze tijd om te gaan, onze agenda's niet vol te plannen en ons niet langer te laten opjagen door economische dwingelandij.

naar: Joke Hermsen

uit: De Groene Amsterdammer, 4 november 2009

noot 1 De uitspraak dat 'de ware tijd pas tot leven komt, als de klokken zwijgen' is van de Amerikaanse schrijver William Faulkner, winnaar van de Nobelprijs voor de Literatuur in 1949.

Tekst 1 Zappen naar een volgend opwindingsmoment

De tekst 'Zappen naar een volgend opwindingsmoment' kan door middel van onderstaande kopjes in achtereenvolgens vijf delen worden onderverdeeld:

deel 1: Tijdbeleving

deel 2: Veranderde tijdbeleving

deel 3: Gevolgen veranderde tijdbeleving

deel 4: Nieuwe inzichten tijdbeleving

deel 5: Zoeken naar balans in tijdbeleving

- 1p **1** Bij welke alinea begint deel 2, 'Veranderde tijdbeleving'?
- 1p **2** Bij welke alinea begint deel 3, 'Gevolgen veranderde tijdbeleving'?
- 1p **3** Bij welke alinea begint deel 4, 'Nieuwe inzichten tijdbeleving'?

In alinea 4 en 5 staat het verband tussen vrije tijd en gebrek aan tijd centraal.

- 3p **4** Leg uit waarom volgens de tekst tussen beide een paradoxaal verband bestaat. Gebruik niet meer dan 20 woorden.

Elke alinea heeft in de tekst een bepaalde functie die kan worden aangeduid met woorden als: aanleiding, afweging, conclusie, constatering, hypothese, kritiek, oplossing, relativering, theorie, toelichting.

Binnen het tekstdeel van alinea 2 tot en met 6 heeft elke alinea haar eigen functie.

- 1p **5** Welke functie heeft alinea 2 ten opzichte van het tekstdeel dat bestaat uit de alinea's 3 tot en met 6?
Kies een van de genoemde functie-aanduidende woorden als antwoord.
- 1p **6** Welke functie heeft het tekstdeel dat bestaat uit de alinea's 3 tot en met 5 ten opzichte van alinea 2?
Kies een van de genoemde functie-aanduidende woorden als antwoord.
- 1p **7** Welke functie heeft alinea 6 ten opzichte van het tekstdeel dat bestaat uit de alinea's 2 tot en met 5?
Kies een van de genoemde functie-aanduidende woorden als antwoord.

In alinea 6 staat dat de economie de tijd regeert en vervolgens wordt de vraag gesteld "wat daarvan de gevolgen zijn voor (...) de maatschappij" (regels 88-90). In alinea 7 wordt een aantal negatieve maatschappelijke ontwikkelingen geschetst (regels 91-106). Een kritische lezer zou de relatie tussen beide alinea's ter discussie kunnen stellen.

- 1p **8** Hoe zou een kritische lezer de gesuggereerde relatie tussen alinea 6 en alinea 7 karakteriseren?
- A** als een cirkelredenering
- B** als een onjuist oorzakelijk verband
- C** als een overhaaste generalisatie
- D** als een verkeerde vergelijking

Alinea 7 eindigt met de volgende constatering: “het klimaat vraagt om minder, de economie om meer. De mens vraagt om vertraging, de samenleving om versnelling” (regels 118-121).

- 1p **9** Wat is de functie van alinea 8 ten opzichte van deze constatering in alinea 7?
- A Alinea 8 is een nuancering bij de constatering in alinea 7.
 - B Alinea 8 is een uitwerking van de constatering in alinea 7.
 - C Alinea 8 is een voorbeeld bij de constatering in alinea 7.
 - D Alinea 8 is een weerlegging van de constatering in alinea 7.

In alinea 9 en 10 bevat de tekst een ketenargumentatie, waarbij de conclusie van de voorgaande argumentatie wordt gebruikt als een argument in de daarop volgende argumentatie. In de tekst worden zes elementen genoemd die we hier in alfabetische volgorde weergeven:

- 1 een in toenemende mate geanonimiseerde samenleving
- 2 een snel stijgend aantal geestelijke problemen
- 3 men heeft massaal het gevoel er alleen voor te staan
- 4 sterk afbrokkelende saamhorigheid
- 5 terugvallen op medicatie
- 6 tijd is een politiek-economische constructie

- 3p **10** Geef de juiste volgorde van deze elementen aan door de cijfers die ervoor staan in de juiste volgorde te noteren. Begin met nummer 6.

In alinea 11 wordt onder andere beweerd “dat we op een andere manier over tijd en over tijdbeleving moeten nadenken” (regels 175-177).

- 1p **11** Met welk argument uit het tekstgedeelte van alinea 8 en 9 kan deze bewering worden ondersteund?
- A Tijd als economische factor leidt tot ongelijkheid tussen mensen en landen.
 - B We beseffen niet dat tijd alleen nog een politiek-economische constructie is.
 - C Wezenlijke zaken ontwikkelen zich buiten het economische tijdsbesef om.
 - D Zonder noodzakelijke rust verdwijnt het fundament onder onze beschaving.

- 2p **12** Welke twee argumenten uit alinea 11 kunnen de bewering “dat we op een andere manier over tijd en over tijdbeleving moeten nadenken” ondersteunen?

In de tekst wordt gesproken over “vervreemding van de mens ten opzichte van zichzelf” (regels 215-216).

- 1p **13** Hoe kan deze vervreemding het beste worden getypeerd?
- Met deze vervreemding wordt bedoeld dat
- A de mensen door de toegenomen economische druk het gevoel hebben dat ze steeds minder vrije tijd en vakantie hebben.
 - B de mensen door de toegenomen economische druk niet meer weten wat een goede wijze van ontspannen is.
 - C de mensen door de toegenomen economische druk niet meer weten wat voor positief effect rust kan hebben.
 - D de mensen ondanks toenemende beschikbaarheid van communicatiemiddelen steeds minder aandacht voor elkaar hebben.

- In de regels 249-250 wordt gesproken over 'economische dwingelandij'.
- 2p **14** Citeer uit alinea 13 de twee woordgroepen die het bedoelde dwingende karakter onmiskenbaar versterkt tot uitdrukking brengen.

In alinea 14 wordt gesteld dat niemand de economische kloktijd "kan ontkennen of afschaffen" (regels 234-235). De tekst is dan ook geen pleidooi voor afschaffing van deze economische kloktijd.

- 2p **15** Leg uit waarvoor ten aanzien van de economische kloktijd wel een pleidooi wordt gehouden. Gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

- 3p **16** Leg uit wat er in de context van de tekst 'Zappen naar een volgend opwindingsmoment' wordt bedoeld met de uitspraak dat "de ware tijd pas tot leven komt, als de klokken zwijgen" (regels 242-243). Gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

Hieronder staan vier beweringen over mogelijke bedoelingen van de tekst 'Zappen naar een volgend opwindingsmoment'.

- 1p **17** Welke bewering geeft het beste de bedoeling van de tekst weer?
De tekst heeft tot doel

- A de gevolgen te schetsen van de veranderde tijdbeleving.
- B een pleidooi te zijn voor een andere tijdbeleving.
- C een toekomstvisie te schetsen van een andere tijdbeleving.
- D een verklaring te zoeken voor de veranderde tijdbeleving.

- 1p **18** Hoe kan de titel 'Zappen naar een volgend opwindingsmoment' geïnterpreteerd worden in relatie tot de tekst?
- A De schaarse vrije tijd moet voortaan gevuld worden met gedwongen rust.
 - B Door de toenemende economische druk lijkt de tijd steeds sneller te gaan.
 - C Kiezen voor rust en reflectie lukt de moderne mens niet of nauwelijks meer.
 - D Velen verlangen tegenwoordig naar meer momenten van leegte en saaiheid.

In de tekst wordt met regelmaat gebruikgemaakt van argumentatie.

- 1p **19** Van welke type argumentatie wordt voornamelijk gebruikgemaakt?
Van argumentatie op basis van

- A gezag.
- B oorzaak en gevolg.
- C overeenkomst en vergelijking.
- D voorbeelden.

tekstfragment 1

Ruim zestien maanden geleden ben ik overgestapt op het *Getting Things Done*-systeem. Het resultaat: ik had op een gegeven moment mappen in mijn archiefkast met *to do's* op datum. Ik had *to do's* in mijn online agenda. Ik had mapjes met losse briefjes met verschillende categorieën *to do's* in mijn 'actie'-brievenbakje. En daarnaast de gewone dagelijkse lijsten met *to do's* op mijn bureau. Het enige wat ik niet deed, was tijd in mijn agenda inruimen – 'minstens twee uur per dag,' volgens de professional organizer – voor het dóen van mijn *to do's*. Tja, belangrijk detail natuurlijk. Het gevolg van te veel *to do's* en te weinig tijd is, dat je uiteindelijk helemaal niets meer doet. Apathisch staar je naar de eindeloze lijst met opdrachten en besluit je nog wat nutteloos te surfen op internet.

*naar: Ben Tiggelaar, Zo moeilijk is het om to do's te doen
uit: Intermediair, 20 mei 2011*

In tekstfragment 1 wordt een andere benadering besproken die sommigen kiezen in hun strijd met de economische tijdsdruk.

- 3p **20** Leg uit in welk opzicht deze benadering ingaat tegen de hoofdgedachte uit de hoofdtekst. Gebruik maximaal 40 woorden.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.